

М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті
«Химия және химиялық технология» кафедрасы

Дәріс тақырыбы:

Ароматты галогентуындылар. Айырылу-
қосылу және қосылу айырылу
реакциясының механизмі.

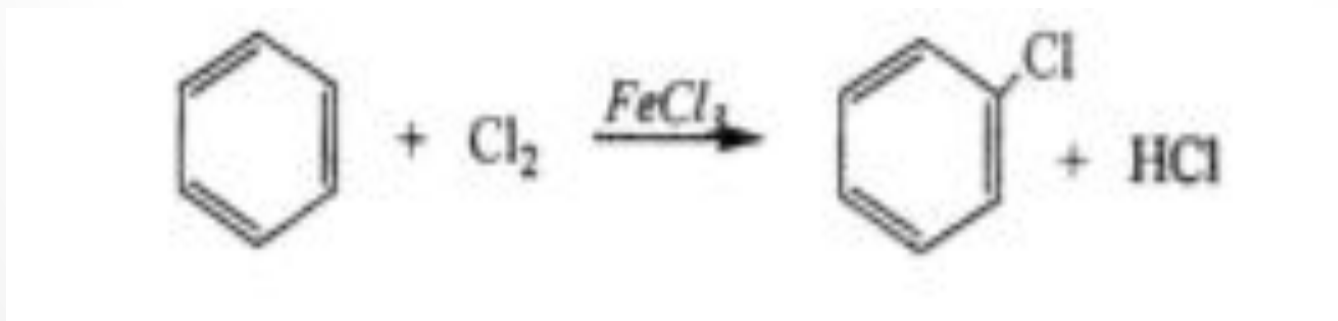
Тараз, 2018

Ароматты галогентуындылар

- Молекуласында тікелей ароматты сақинамен байланысқан немесе бүйір тізбекте орналасқан бір немесе бірнеше галоген атомдары бар қосылыстарды ароматты көмірсутектердің галоген туындылары немесе галогенарендер деп атайды.

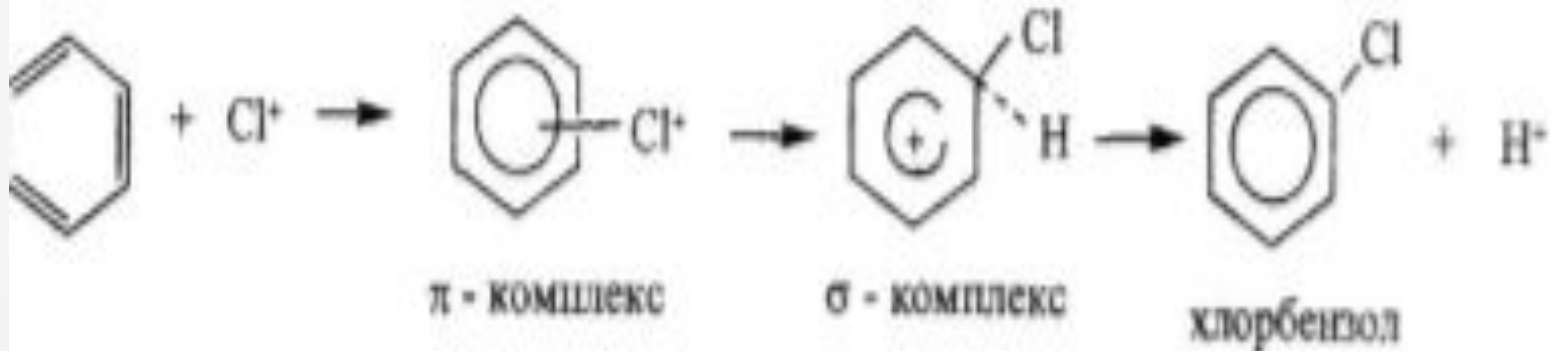
Алыну жолдары

1. Хлорлау. Реакцияның жүру жағдайына қарай хлорлау реакциясы тікелей сақианада немесе бүйір тізбекте жүруі мүмкін. Егер реакция катализатордың (Fe , FeCl₃, AlCl₃, J₂) қатысуында жүрсе, онда орынбасу реакциясы тікелей сақианада жүреді:

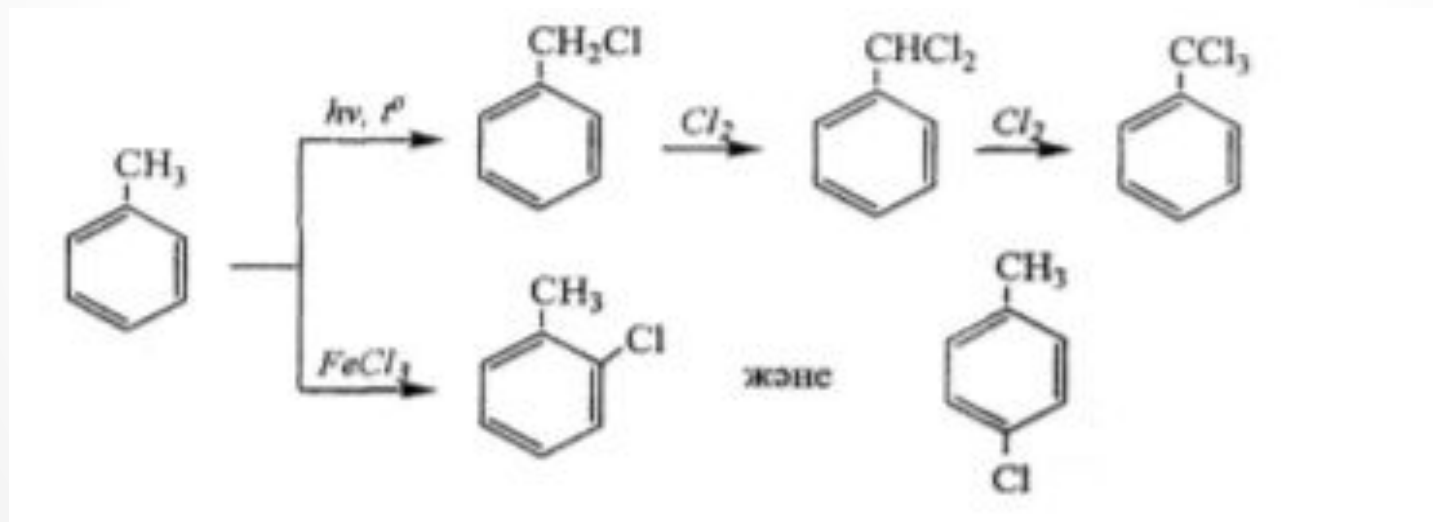

Реакция электрофильді орынбасу механизмімен

төмендегіше схема бойынша жүреді:

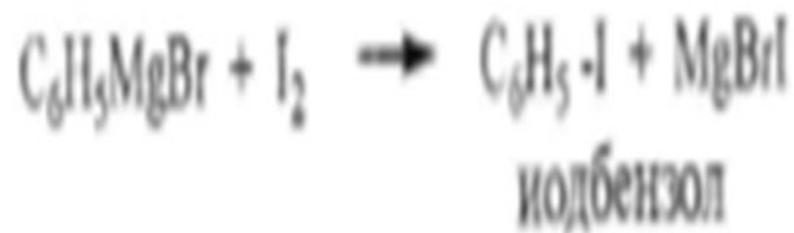
- Реакцияны ары қарай жүргізу арқылы дихлорбензол, үшхлорбензол және гексахлорбензолға дейін алуға болады. Хлорлау реакциясының барысында келесі хлор атомы бағыттау ережелеріне сәйкес орналасады.
- Реакцияны катализатор қатыстырмай, жарықтың әсерімен немесе қыздыру арқылы жүргізсе, онда орынбасу реакциясы бүйір тізбекте жүреді. Мысалы, толуолдың хлорлануы мына схемамен жүреді:

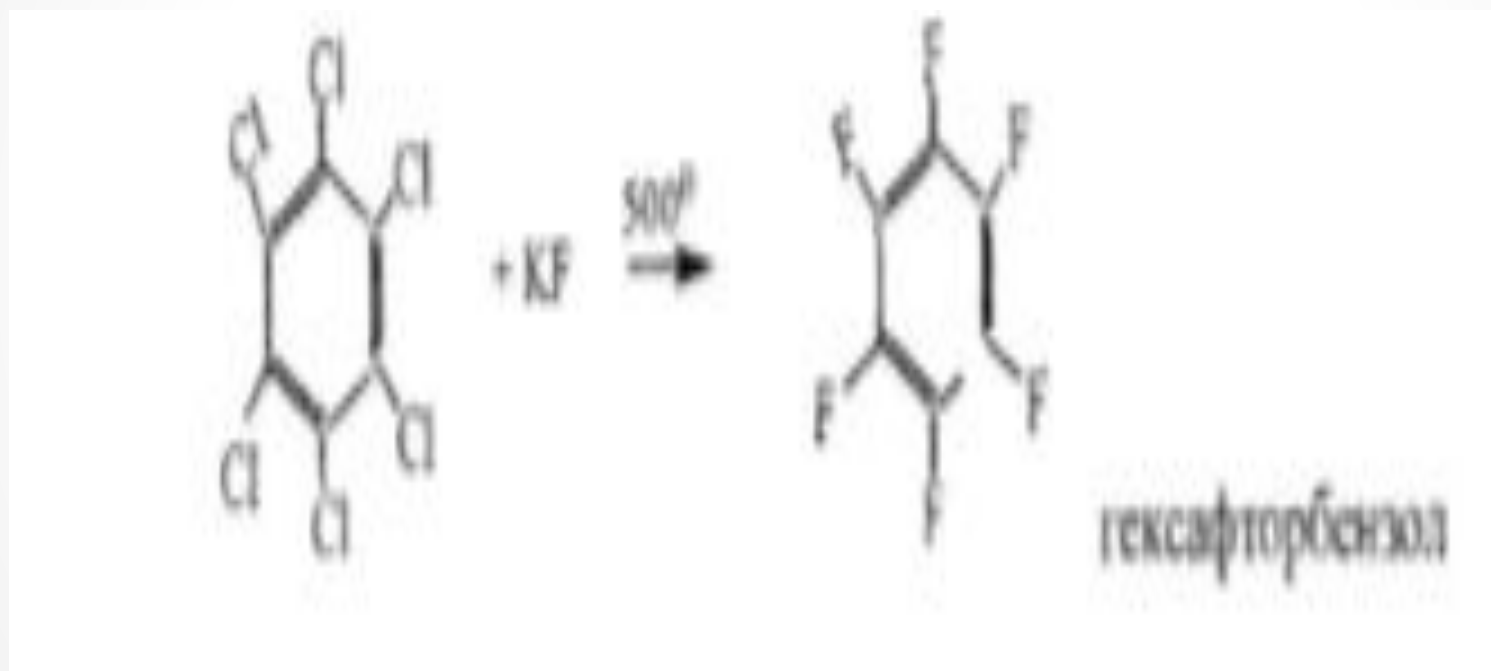
2.Бромдау

- Бромтуындыларды хлортуындыларға ұқсас арендерді тікелей бромдау арқылы алады.Бромдау реакциясы хлорлану реакциясына қарағанда қиындау жүреді.

3. Арендерді тікелей и о д т а у арқылы иодтуындыларды алу үшін реакцияға тотықтырғыштарды (HJO_3 , HNO_3 , H_2O_2 және т.б.) қатыстыру керек. Иодтуындыларды магнийорганикалық қосылыстардан алуға болады:

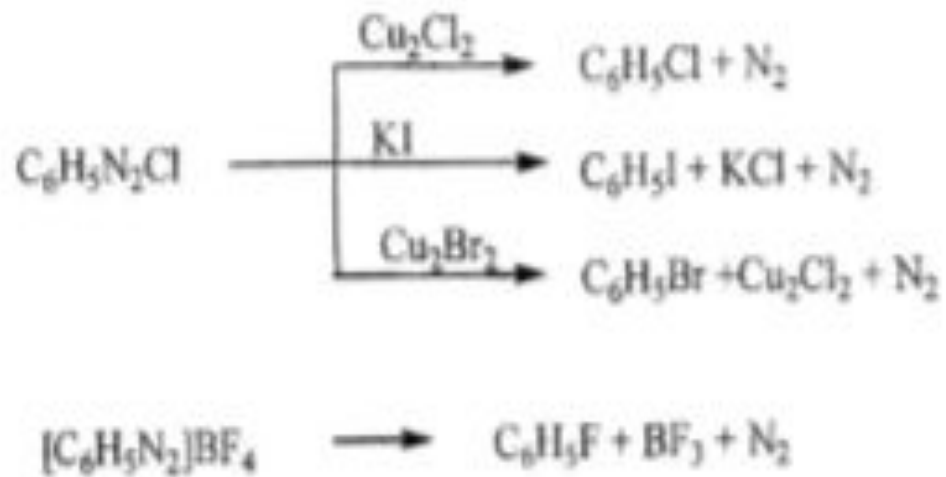
- 4.Арендерді тікелей фторлау арқылы фтортуындыларды алу мүмкін емес. Сондықтан фтортуындыларды жанама жолдармен алады.

Ароматтыдиазоқосылыстардан

галоген туындылардың барлығын, оның ішінде фтортуындыларды да алуға болады:

Физикалық және химиялық қасиеттері

- Ароматты галоген туындылар – суда ерімейтін сұйықтар немесе кристалдық заттар. Галоген сақинамен тікелей байланысқан галоген туындылардың жағымды ароматты иісі болады, ал галоген бүйір тізбекте орналасқан туындылардың өткір, тітіркендіргіш иісі болады

қосылыстар

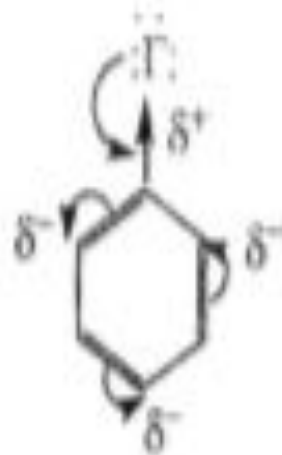
μ, D

2, 0

1, 44

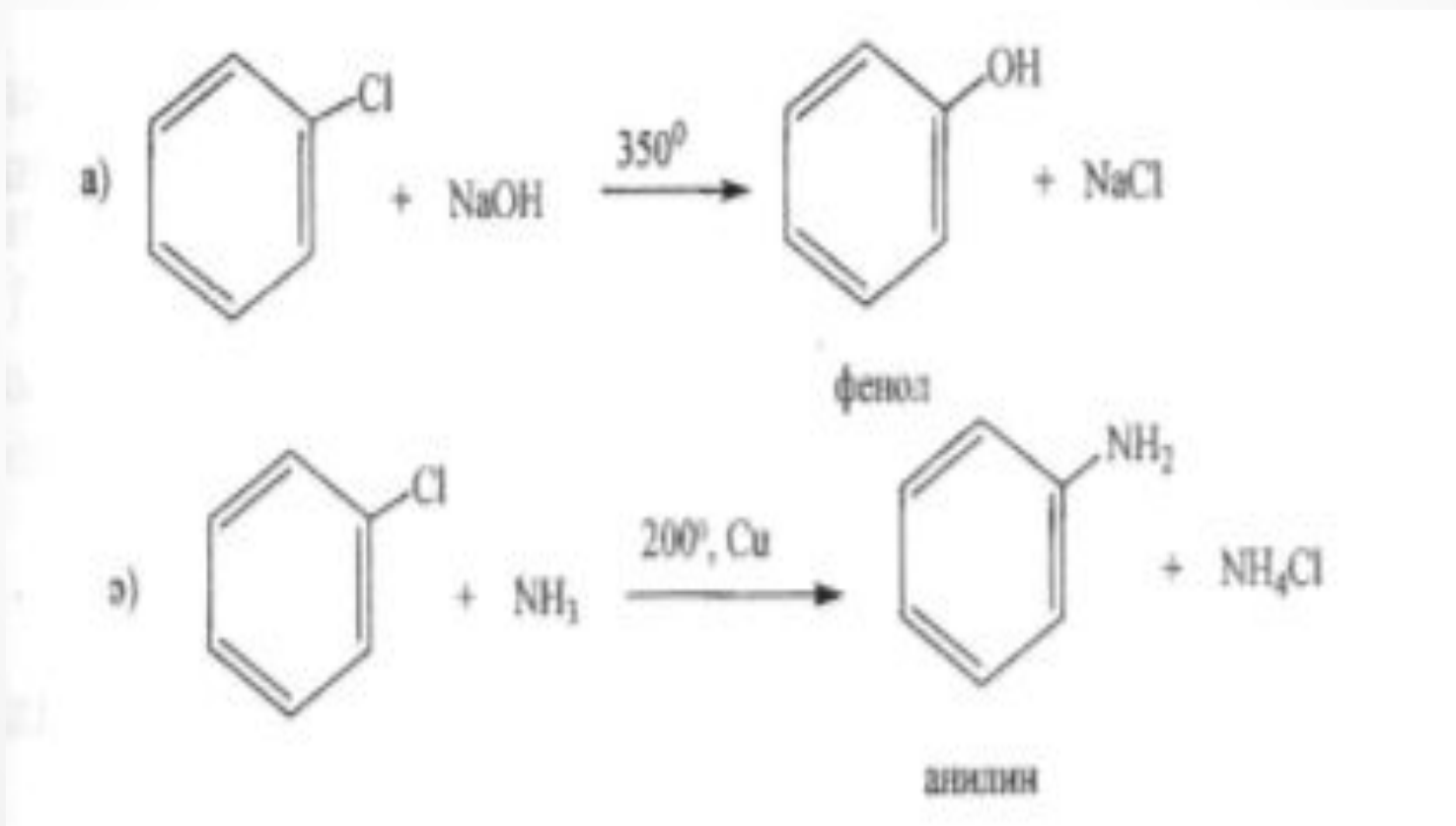
1, 58

Галогеннің бөлініспеген электрон жұбы қосарланып (+M-эффект), электрондық тығыздық галогеннен сақинаға қарай ығысады. Екінші жағынан галогенның күшті $-I$ -эффектісінің салдарынан электрондық тығыздық σ -байланыс бойымен сақинадан галогенге қарай ығысады:

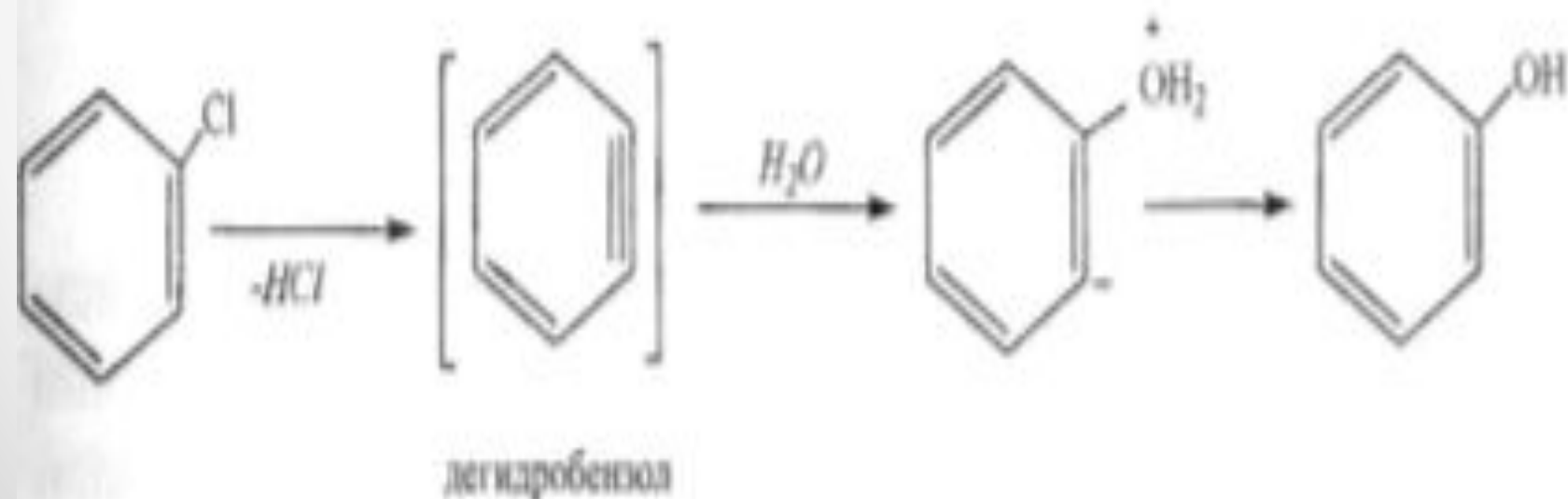

С-Г байланысының ұзындығы галогенарендерде галогеналкандарға қарағанда қысқарады.

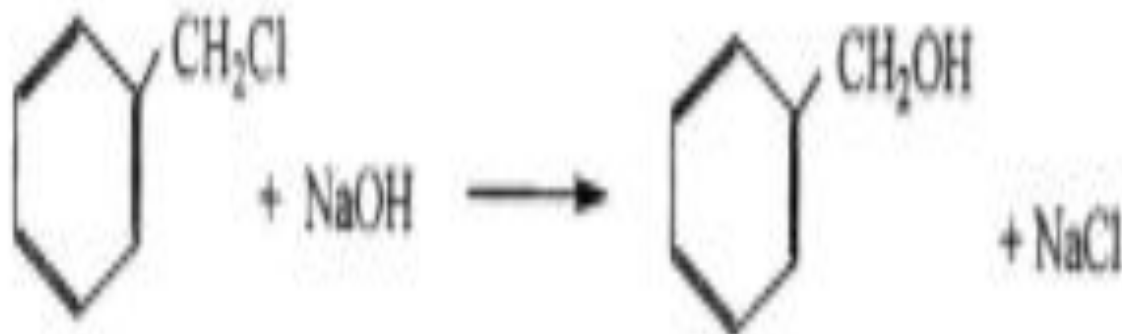
- Галогенарендердің реакциялық қабілеттілігі галогеналкандарға қарағанда қысқарады. Олар кәдімгі жағдайда нуклеофильді реагенттермен әрекеттеспейді.

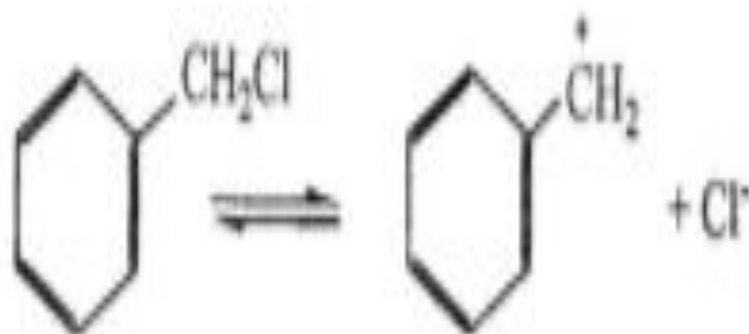
Галогенарендердегі нуклеофильді орынбасу реакцияларының өзіндік ерекшеліктері бар. Күшті нуклеофильді реагенттің әсерінен галогенарендерден алдымен галогенсутек бөлініп, активті аралық өнім – дегидробензол (бензин) түзіледі. Ол ары қарай нуклеофильді реагентпен (су немесе аммиак) тез өрекеттесіп, реакция өнімін түзеді:

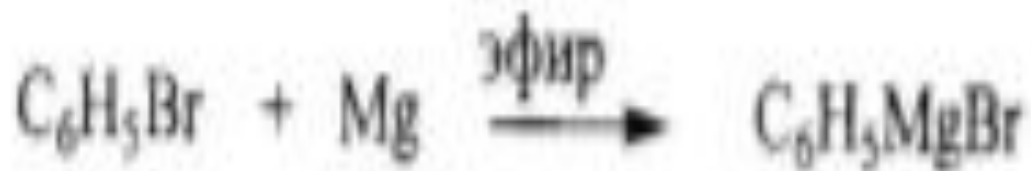
- Галоген бүйір тізбекте орналасқан галогенарендермен галогеналкандар секілді нуклофильдә реагенттермен жеңіл әрекеттеседі:

Мұндай молекуладағы галогеннің қозғалғыштығы галоген бөлініп кеткенде түзілетін катионның өте тұрақтылығына байланысты:

- Галогенарендермен металдармен галогеналкандар секілді жеңіл әрекеттесіп, металлорганикалық қосылыстар түзеді:

- Алынған магний органикалық қосылыстан ароматты қышқылдар алады:

бензой қышқылының
магний бромиді

бензой
қышқылы

- Галогендерде электрофильді орынбасу реакциясы бензолға ұнқарағанла қиын жүреді. Галоген атомы жаңадан келетін орынбасушыны орто- және пара- жағдайға бағыттайды. Мысалы, хлорбензолды хлорлағанда, негізінен, дихлорбензол түзіледі және аздаған мөлшерде о-дихлорбензол түзіледі.

